

Юліана Нестерович

аспірант кафедри загального мовознавства і слов'янських мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
yuliana.nesterovych@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ЗРАДНИК»

У ПОВІСТІ БОГДАНА ЛЕПКОГО «КРУТІЖ»

У сучасному українському мовознавстві, зокрема лінгвоконцептології, лінгвокультурології, особливо актуальними в останні десятиліття є дослідження національних концептів морально-етичного спрямування. У цьому контексті не достатньо вивченим залишається концепт «зрадник» у творчості українських письменників. Він був предметом аналізу у працях Г. Межжеріної [2] й О. Дуденко [1]. На матеріалі української та англійської мов концепт «зрада» розглядали Л. Ясногурська [5] та Н. Панфілова [4].

Метою нашого дослідження було дослідити особливості вербалізації концепту «зрадник» у повісті відомого українського письменника ХХ ст. Б. Лепкого «Крутїж».

У тексті повісті концепт «зрадник» має чітко виражену польову структуру. Його ядро становлять смисли, у яких об'єктивується інформація про зраду гетьмана, народу, віри, союзників по боротьбі, наприклад: **‘зрадник гетьмана’**: «Та на тім ще не кінець, бо й Барабашеві, і Цицюрі, і Сомкові, й Золотаренкові також булавою запахло, й усі вони тепер проти Виговського стали» [3, с. 15]; **‘зрадник свого народу й віри’** (прихильник унії, який укладає домовленості з поляками): «А таки, що Юркові бути, не кому! Він Богданова кров. А Виговський за поляками тягне і за унією. Хоче панщину завести, шляхетчину. А не діжде він цього!» [3, с. 15]; **‘зрадлиий союзник’**: «Кара Божа з отими бусурманами. Жити нам не дають. А це ж пособники наші. Пособлять і в заплату беруть ясир... І без них зле, і з ними ще поганіше» [3, с. 47].

Специфіка досліджуваного матеріалу дозволила в межах периферії розмежувати далеку і ближню. До ближньої периферії належать концептуальні смисли, які розширюють поняття зради та вербалізуються частіше іменниками,

зокрема такі: **‘підступний, каїн’**: «...проклятий Цицюра найзнатніших переяславських міщан і козаків... до себе по одному кликав і в чотири очі їх намовляв, щоб від гетьмана відставали, а коли вони, як люди чесні, що гетьманові присягнули, не хотіли тієї присяги ломити, то він їх по одному і вбивав... Це ж каїнський вчинок...» [3, с. 16-17]; **‘запроданець’**: « – А залога яка? – Невелика. Кількоро людей. – Певних? – Один, як собака, вірний. До інших я вже татарина одного підіслав. Купить їх» [3, с. 158]; **‘міжусобник’**: «І перш бували війни, тривоги, бої, але не билися всі з усіма, син із батьком, брат не йшов на брата! А тепер!» [3, с. 69]; **‘заколотник’**: «Винні ті, що нашу воду колотять і каламутять. На них ти в першу чергу нарікай. На тих, що за булаву деруться, і на їх прислужників, і наймитів. Народ – стихія, а вони чорні духи, вони всьому злому причина» [3, с. 202]; **‘бунтівник’**: «Його дорадником був хитрий Брюховецький, колишній чура старого гетьмана Богдана. Він бунтує Січ, яку збунтувати не важко, бо там народ неспокійний і до війни скорий» [3, с. 27].

Частина смислів у структурі концепту «зрадник» формує дальню периферію, наприклад: **‘убивця’**: «Перерізали людей, як баранів, без пощади і розбору, не питаючи, чи свій, чи наємний чужинець» [3, с. 17]; **‘підбурювач’**: «І добряга Юрась повірив Брюховецькому, підбурили Січ і хороброго, але палкого Сірка підняли і таку пожежу роздули, яку й угасить нелегко» [3, с. 15]; **‘підлабузник’**: «І тепер один наперед другого царської ласки запобігають. А цар користується тим і щораз більше своїх ратників у наші города насилає... Ще рік-два і втратимо все те, що такими зусиллями добули» [3, с. 15-16]; **‘утікач’** (гетьман, який був вимушений утікати від заколотників, деякими персонажами твору трактується як зрадник, який покинув вірних йому людей, не прийняв бій): «– І тоді гетьман серед ночі – опівночі – в одній тільки сукмані допав коня і сам-один, навіть без чури, у...тік. – Гетьман утік? – заверещав Босаковський. – Не може бути, щоб гетьман залишив свою резиденцію, і булаву, й жінку, й втікав!» [3, с. 41]; **‘дикун’**: «Щоби хто з нас полковницю Нечаїху зрадив, о, того бути не може! Невже ж ми дикуни які, чи що?» [3,

с. 147]; **‘корислива людина’**: «Коли б хто до моїх майонтоків голосився, то кажи, що хто за життя мене не знав, то й по смерті його не треба» [3, с. 83].

Зазначимо, що переважають негативно марковані смисли, що конотують осуд, зневагу, застереження. Водночас трапляються концептуальні смисли з послабленою негативною оцінкою, які конотують іронію, насмішку і под., як-от: **‘непостійний у коханні’**: «Козаки сміялися, що він пивним [оком] зазирає до пива, а зеленкуватим до вина, обома до шинкарки або до її дівчат-дзигльованок. Одним одну бере, а другу другим, які очі котра з них і любить... Босаковський твердо вірив у свою непоборну силу над слабим Євиним родом. «У мене, – казав, – кожна влюбляється з місця»» [3, с. 4] та **‘благородна людина’**: (про того, хто вірно служить жорстокому панові, але наважується на зраду, щоб зберегти життя інших людей): «Він стільки літ служив своєму панові вірно і слухняно, як пес. Аж нині, нараз, коли цей пан конає, він має йому сказати «ні»? Але ж бо й «так» вимовити важко, неможливо. Пригадалася Маруся Богатківна, і тиха, добра Олена Нечаєва, і безталанна Катерина Виговська, – як же тут присягнути, що він на їх згубу піде?.. Неможливо!» [5, с. 213].

Отже, концепт «зрадник» у тексті повісті Б. Лепкого «Крутіж» має широке номінативне поле. Найчастіше він вербалізується за допомогою іменників зрадник, запроданець, каїн, бунтівник, заколотник. Дослідження польової структури концепту дало змогу систематизувати смислові компоненти, які розподілили в межах ядерної та периферійної зон.

Список використаної літератури

1. Дуденко О. Вербалізація концепту «зрада» в однойменному романі Євгенії Кононенко («Зрада» (Zrada, made in Ukraine)). URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/14196/1/APFP-2021-N21-P1-40-47.pdf>.

2. Межжеріна Г. В. Концептуалізація образів зрадників у «Повісті про вбивство Андрія Боголюбського» (субстантивно-ад’єктивний аспект) *Мовознавство*. 2014. №5. С. 45–56.

3. Лепкий Б. Крутіж. Київ: Знання, 2016. 223 с.

4. Панфілова Н. Зіставний аналіз внутрішньої організації української лексеми *зрада* та її лексичних відповідників в англійській мові. *Наукові записки. Випуск 67. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. С. 244-249.

5. Ясногурська Л. Концепт ЗРАДА: лінгвокультурний та корпуснобазований підходи (на матеріалі української та англійської мов): дис ... канд. філол. наук : 10.02.15. Рівне, 2018. 246 с.